

radomir konstantinović ili razumevanje kao otvaranje egzistencijalnim mogućnostima

jovan pejić

POSTAVLJANJE TEMELJA: PENTAGRAM — FILOSOFIJA
PALANKE

«Mišljenje se odnosi kako na ono što je buduće tako i na ono što je sadašnje. Mišljenje donosi nešto pred nas, stavlja to pred. To pred-stavljanje izlazi svagda iz nas, ono je neko slobodno raspoloženje i raspolaganje, ali nije proizvoljno, već vezano, naime, time što mi, pred-stavljajući ono što se predstavlja, to pomišljamo i promišljamo time što ga raščlanjujemo, razlažemo i ponovo slažemo.»

M. HAJDEGER¹

I. Rasprava o pesništvu Oskara Daviča je, nema sumnje, celina za sebe. Treba, međutim, imati na umu da ona istovremeno predstavlja tek jedno među »poglavljima« opsežnog Konstantinoviće-
vog Rečnika srpskih pesnika i poezije dvadesetog stoleća, »rečnika« jedinstvenog u kulturnoj istoriji Srba ne samo po autorovim ambicijama i poslu koji se tu imao obaviti, već i po ostvarenim rezultatima: teorijskokritičkim, književnoistorijskim, estetičkim, čisto literarnim.

Nema u tome ničeg preuveličanog: odvažnost misli, dubina sagledavanja i smisao za bitne vrednosti umetnosti i kulture osobina su koja od početka ocrtava dostojanstvo Konstantinoviće-
vih radova vezanih za oblast teorije, analize i istorijske kritike pesništva. S druge strane, analize i istorijske kritike koje pesništva. S druge strane, te iste karakteristike obelodanjuju, na jedan po svemu integralan način, duhovnu i moralnu fizionomiju Radomira Konstantinovića kao mislioca i pisca.

Ali ako misu od juče, pomenute odlike najdublje su se oblikovale i, štaviše, izgradile nesumnjivo svoj izraz u osnovnim Konstantinoviće-
vim estetičkofilosofskim i književnoistorijskim projektima: u *Pentagramu* (»Forum«, Novi Sad, 1966), *Filosofiji palanke* (»Preći program«, Beograd, 1969) i *Biću i Jeziku* — ogleđima o srpskoj poeziji što je nastajala od 1900. do pedesetih godina našeg veka.² Na odsudan način potvrdio se tu Konstantinović kao pisac iz čijih radova jednako govori duh autorov, ali i sâm duh, takođe duh pesnika i mislilaca čija dela razmatra, kao i duh i smisao tih dela, i dalje: duh u kojem se — i kroz koji — objavljuju učešće i učinak kulture u čijem se okrilju događa stvaranje — stvaranje, međutim, koje ova kultura omogućuje i ma koje, prirodno, utiče, no koje isto tako, i ne manje radikalno, u jednoj izvanredno tananoj dijalektičkoj igri, samu kulturu preobrazava.

2. Naravno, time nije rečeno da *Pentagram* i *Filosofija palanke* »funkcionišu« tek u okvirima koje postavljaju literarnokritička i teorijska stremljenja *Bića i Jezika*. Naprotiv, moglo bi se reći da već *Pentagram* zasniva jedan pogled na svet stvaralaštva koji će, teorijski posmatrano, naći nedvosmišlenog odjeka u *Filosofiji palanke*, tako i u *Biću i Jeziku*: razlike među njima ogledaju se prvenstveno u tome što su razmatranja karakteristična za *Pentagram* okrenuta pre svega književnim tekovinama evropske kulture od antičkih vremena do danas,³ dok su *Filosofija palanke* i *Biće i Jezik* isključivo posvećeni kritičkom preispitivanju pesničke, misaone i »mentalne« baštine srpskog naroda. Međutim, isti filozofski, istorijskoknjiževni i etički stav prožima suštinu svih ovih dela. Po Konstantinoviću, naime, izvornog duhovnog i umetničkog stvaralaštva ima jedino tamo gde je na delu *genije akcije* i *otvaranja* kao imperativ stvaranja i razumevanja, tamo gde se, ritmom samoga života, odvija »egzistencijalni rad između otvorenog i zatvorenog«⁴ (kao između umetnosti i povesti) i gde se, većitom svojom voljom za prevaziženje i negaciju već stvo-

renog, samoupošljava *duh promene*, onaj moćni duh što, zauvek izabavši za svoje boravište i dejstvo atmosferu brohovskog »Ne još, pa ipak već«,⁵ me prestaje nikad da priziva (sluti, stvara) — novo, još-ne-otkriveno, nepoznato.

Osim što u bitnom smislu ukorenjuje saznanju i logičku samodokazanost pomenutih Konstantinoviće-
vih spisa, ovaj stav, s druge strane, ukazuje na još jedan, isto toliko važan aspekt njihove teorijske »stvarnosti«. Autor, naime, ni u jednom trenutku ne odvajava etiku od estetike, misao od čina, teoriju od prakse: gde ima stvaralaštva — to se objavljuje samo tvoraštvo, zbivanje dela uvek je plod njegove samo-akcije.

3. Mada su u teorijskom pogledu duboko srodni s njim, *Filosofija palanke* i *Biće i Jezik* tematski znatno odstupaju od *Pentagrama*. Preostaje nam, dakle, da utvrdimo vidove komuniciranja među ovim potonjim radovima Radomira Konstantinovića.

U vidokrugu moderne sprske kulture i refleksije o njoj *Filosofija palanke* javlja se kao delo koje misaono utemeljuje, gradi i obrazlaže osnovni, razinom filozofskog uopštavanja zajamčeni Konstantinoviće-
vi odnos prema duhu i iskustvu, prema iskustvu duha srpske kulture na prelomu devetnaestog u dvadeseti vek i nadalje, do naših dana, odnos koji je, doduše, rezultat proučavanja etike, estetike, umetničkih i smislovnih perspektiva književnosti i kritike i, takođe, njihove ideologije, no koji, isto tako, ove okvire daleko premašuje. *Filosofija palanke* je, po tome, jedna *kvintesencija* — quinta essentia u suštinskom značenju ovog Aristotelovog izraza — duha i iskustva srpske kulture prve polovine našeg stoleća, i to onakvih kako su se oni, ovo iskustvo i taj duh, artikulisali u pesništvu, u misli o pesništvu, u filozofiji i moralu, u duhovnog životu uopšte.

Na drugoj strani, bilo bi krajnje proizvoljno oglede o srpskim pesnicima (*Biće i Jezik*) posmatrati samo kao neku vrstu obrazloženja, konkretizovanja, kao dokazivanje osnovnosti sudova i izlaganja na kojima počiva teorijska građevina *Filosofije palanke*. Zaceo, *Biću i Jeziku* moglo bi se pristupiti iz jednog takvog ugla, ali ogleđi bi u tom slučaju bili rečiti samo onoliko koliko je stvaralaštvo svakog pesnika ponaosob *dejavni* faktor u kulturnoistorijskom i društvenom smislu, i samo onamo (u onome) gde (u čemu) to stvaralaštvo crpe i oslanja se na vlastito duhovno nasleđe (i, utoliko, zaleđe), koje pak ono, sa svoje strane (pod uslovom da se konstituisalo na umetnički verodostojan način), neminovno produbljuje i bogati. Opet, ni obraćanje *Filosofiji palanke* sa suprotne stajne tačke, iz perspektive *Bića i Jezika*, ne bi se pokazalo ništa manje plodonosnim.

Na taj je način postalo sasvim izvesno ono što se dosad pojavljivalo pod varljivim znamenjem neizvesnog i zabludnog. Jer *Filosofija palanke* i *Biće i Jezik* JESU dva zasebna dela — svako od njih poseduje svoj sopstveni oslonac.

Ali, naravno, odelitost i samosvojstvo nikad ne isključuju mogućnost i neke osobite, dublje saradnje. Ovdje se upravo radi o takvoj saradnji: *Biće i Jezik* i *Filosofija palanke* susreću se i prožimaju na jednoj čisto spekulativnoj ravni, gradeći time više jedinstvo, jednu viziju srpske kulture koja nije puka sistematizacija empirijskog materijala, već pre svega tvorevina filozofskoga i kritičkog duha, tvorevina utoliko zanimljivija što je jezički i stilski uobličena na jedan vanredno sugestiv, rekao bih čak — pesnički način.

BICE I JEZIK: DIJALOG KAO OSNOV VREDNOVANJA
I PREODREĐIVANJA VREDNOSTI

»Ja nisam razumevao ni Rakića, ni Pandurovića, ni M. Nastasijevića, izvan sopstvene egzistencije; svako razumevanje je razumevanje u egzistenciji. Ono pretpostavlja mogućnost (egzistencijalnu) saosećanja, duhovne mizeze, čak poistovećenja, a ta mogućnost nije li dokaz da, recimo, jedan Rakić, ili jedan Nastasijević, ili ma ko drugi koga stvarno razumevate, jesu takođe, duhovno, u vama, još jedna vaša mogućnost kojoj se otvarate, da biste je razumeli, da bi ona postala vaše stvarno iskustvo? Razumevanje je otvaranje egzistencijalnim mogućnostima, odnosno otvaranje u egzistenciji.«

R. KONSTANTINOVIĆ⁶

I. Dospeli smo tako do samih ogleđa, do ovog »rečnika« srpskih pesnika i poezije što ih je dala prva polovina našeg stoleća, do *Bića i Jezika* kao samoznačeg poduhvata Radomira Konstantinovića. Upit stoga postaje nedvosmišlen: šta je to što presudno određuje prirodu i strukturu Konstantinoviće-
vih tekstova, vidove i tehniku njegovih analiza, njihovu književnoistorijsku i estetičku podloženost? Šta je to što ove ogleđe, *Biće i Jezik* u celini, kao celinu, čini u toj meri osobenim i, štaviše, usamljenim ne tek u granicama srpske i jugoslovenske književne kritike i esejistike?

U samom osnovu *Bića i Jezika* leži težak zadatak preodređivanja vrednosti. Pišući svoje ogleđe, Konstantinović srpskom pesništvu stvorenom u razdoblju od 1900. do pedesetih godina prilazi krajnje neposredno, obraćajući se izvornim delima i, njihovim posredstvom (u traganju, naime, za onim što je u delima izvorno), odcjemima koje su izazvali. O kakvom je pothvatu reč vidi se po tome što predmet autorovih razmatranja nije stvaralaštvo samo onih pesnika koji su se kao umetnici nesumnjivo osvedočili u vremenu, horizont njegovih proučavanja obuhvata i pesnike čija su dela nedovoljno, često površno ispitivana. Takođe, Konstantinović se s istom analitičkom strašću usredsređuje na stihove nekih tako reći potpuno zapostavljenih, čak zaborav-

ljenih stvaralaca. Kako se, znači, radi o poeziji koja za svoje mesto u srpskoj književnosti i kulturi duguje brojnim i raznovrsnim literarnim i ne samo literarnim ocenama, Konstantinovićevi ogledi predstavljaju jedan odlučan dijalog s književno-kritičkom tradicijom i istorijom književnosti.

Dalje: svaki pesnik stvarao je na fonu neke šire književne struje; svako umetničko ostvarenje eksplicitno ili implicitno naznačuje izvesno estetičko opredeljenje koje, u značenju kvalitativnog pred-određivanja, zrači iz najdublje njegovog (jezičkog i antropološkog) zasnova. Ispitivanje poezije s namerom pre vrednovanja podrazumeva, zato, i temeljno prosljeđivanje čitavih literarnoumetničkih pravaca, pokreta, škola — koji su pak, uvek, i socijalno determinisani.⁷

Pri svemu tome, Konstantinović poeziju tumači tako što — dok je razlaže, dok njene simbole dešifruje, dok fenomenalni njezin govor i svet »prenosi« u hermeneutički svoj jezik (koji je, bezuslovno, jezik pojmova) — Konstantinović je, rekoh, tumači tako što u njoj boravi. O poeziji on govori iz-nje-same. Otuda je taj govor otvaranje dijaloga s poezijom kao entitetom koji je apsolutno u stanju da zasnuje jedinstvo misli i egzistencije, umetnosti i bića.

2. Budući da su shvaćeni u dimenziji njihove dija-logičnosti, ovaj odnos spram pesništva i ovakvo poimanje tog odnosa obitavaju u samom središtu Konstantinovićevo »rečnika«. Oni su ujedno, kao takvi, odlučili o narednoj ključnoj postavci *Bića i Jezika*.

Postavka o kojoj je reč glasi: literarnoumetničke vrednosti mogu se proveravati, i proveriti, a potom i predrediti, samo pod uslovom da se ispitaju i prikazu u svoj njihovoj složenosti. Bez svestranog uvida u celokupnost pesničke situacije izvesnog šireg vremenskog perioda, i bez jasne predstave o prirodi i smeru činilaca koji ovaj period određuju u društvenom i ideološkom smislu, ne može se ni pomišljati o nekom dubljem osvetljavanju pojava i oblika kulture, osobito ne onog što se u horizontu jedne književnosti javlja prvi put, što je novo i što deluje oslobodilački.

Imajući sve to na umu, Radomir Konstantinović — koji se u prvom redu bavi pesnicima i njihovim delima — značajnu pažnju posvećuje nauku i svrhama vremena u kojem oni žive, književnom životu i opštoj sociokulturnoj atmosferi u kojoj stvaraju. Ne dovodi, dakle, on u svoju perspektivu, teorijsku i kritičkoistorijsku, tek ukorenjenost stvaralaca u rodno tle, njihovu vezanost za nacionalnu mitologiju i povest, ili pak otvaranje Evrope, svetu, već, isto toliko, i onaj podzemni kret uticaja i prožimanja, ugledanja i odbacivanja, idolatrijskog povlađivanja i oslobađanja od uzora; interesuju ga pre svega zanosi i prkosi pesnika, povodi i privedanja, vizije, naslućivanja, prepoznavanja i, nadasve — otvaranje nepoznatom, novom, budućnosti. Jednom posebnom, posve dubokom intuicijom za pesničke suštine, Konstantinović skida nanose vremena i raščinja predrasude i zablude kritičara i pisaca, pobuđujući time ne jednog pesnika i ne jednu pesmu na novu aktualnost.

Tri tome je karakterističan njegov odnos prema činjenicama: estetskim, književnoistorijskim, paraliterarnim. Ono na šta činjenice ukazuju, i što skrivaju, izjednačeno je ovde s onim što činjenice kao takve, kao puki empirijski materijal — otkrivaju, doslovno znače.

Takvo odnošenje predstavlja, zapravo, referenciju treće važne sastavnice istorijskoliterarne i antropološke projekcije u *Biću i Jeziku*: po Konstantinovićevo shvatanju, život određuje literaturu, i literatura život. Nema otuda, za njega, stvaralaštva u kojem se ne bi objektivisao i pišćev mentalni stav, kao što, takođe, nema stila koji za svog tvorca ne bi imao egzistencijalni značaj, i kao što, opet, nema stvaraoca koji bi bio u stanju da raskine sve veze sa sopstvenim umetničkim nasleđem i s duhom svog vremena.

Koja, onda, metodologija, koji principi nauke o književnosti i filosofije, odnosno psihologije stvaralaštva ucelinjaju ovakvo Konstantinovićevo poimanje pesničkog fenomena kao takvog?

3. Nemogućije je osporiti da ogledi koji sačlanjuju celinu *Bića i Jezika* odgovaraju uslovima što se postavljaju pred moderne proučavaoce književnosti, uslovima koje teoretičari, kritičari, istoričari literature treba da ispune kako bi se oblast njihovoga posla mogla konstituisati kao nauka.

Među ovim uslovima tri su nezaobilazna, zapravo bitna. S obzirom na njih, relevantnim se mogu smatrati samo one književne interpretacije koje u potpunosti izvršuju svoj estetički, svoj istorijski i svoj morfološki zadatak, to jest: pesničko delo ispituju s eksplicite datom namerom da objasne umetnički njegov momenat, značenje i sklop.

Tekstovi Radomira Konstantinovića zadovoljavaju sve pomenute uslove. Autor, međutim, ide u svojim razmatranjima dublje i dalje od toga, odvažava se na jednu vrstu dija-lektičkoga skoka, u stvani na takav analitičko-filosofski prodor bez kakvog je nemoguće zahvatiti u jedinstvo najdubljih saglasnosti, ali i suprotnosti, što ih određeno stvaralaštvo može da podnese. Spoznavši jedinstvo — ograničenost, ako se hoće — tih utemeljujućih saglasnosti kao suprotnosti (i obrnuto), Konstantinović novom snagom kritičkoga imaginiranja uzdiže ovo jedinstvo na razinu najviše opštosti, one opštosti koja bitna svojstva konkretnog pesničkog opusa stavlja naspram biti poezije kao umetnosti.

Ništa, onda, logičnije od toga nego govoriti o dvema etapama, ili o dvama nivoima Konstantinovićevo ogleda. Prvi bi nivo, tako, obuhvatao autorova konkretna istraživanja konkretnih pesničkih ostvarenja, njihove čitljivosti, njihove unutrašnje — jezičke i smisaone — strukture. Na ovom nivou, ogledi o ko-

jima je reč predstavljaju uzorni primer literarnog subtilitas explicandi.

Ali Konstantinović se time ne zadovoljava već — i to je sada »drugi« nivo — nastavlja da traga za onim što (u čemu se) izražava suštastveno-tvoračka energija dela i samog stvaraoca, dakle za onim što ostaje nedostupno dejstvu istorijskog sveta i što se, zato, ispoljuje kao sila esencijalnog života. Konstantinovićev je cilj da otkrije osnovno stanje pesnikovog duha, najvišu težnju i, time, jezgro, najpesničkiji trenutak njegovog nadahnuća, upravo ono ne-uzrokovano, najdublje, suštinu iz koje progovara samobitnost poezije-duha-kulture, ili pak vapaj za tom samobitnošću.

Lucidnost pesnika susreće se u ovoj tački s lucidnošću ne više istraživača već mislioca, i dva po svemu različita jezika — jezik pevanja i jezik mišljenja — svaki na svoj način, izgovaraju jedno i isto. Oni ostvaruju dijalog.

Prema tome, Konstantinović ne samo da izvlači smisao iz dela koja tumači, on u ova dela udahnjuje i svoj vlastiti smisao. Time se njegovi ogledi otvaraju jednoj u svemu novoj, drugačijoj misaonoj-jez-mišljenoj neposrednosti pesničkih tvorevina.

To pak, sa svoje strane, nipošto ne znači da ogledi hoće da se postave na mesto tumačenih dela. Ali svakako znači da se tu radi o tekstovima koji su po položaju ravnopravni s delima koja uzimaju za svoj predmet, o tekstovima koji ne pristaju da budu samo-u-funkciji pesnika i njihovog stvaralaštva, nego su i nešto mnogo više: kada čitam Konstantinovićeve ogledе, ja to mogu činiti iz perspektive poezije koju on razmatra, ali mogu ih isto tako čitati i kao izvorne tekstove, naime kao ogledе o pesničkom-kao-takvom, o biti pesništva kao onog po čemu poezija jeste Umetnost.

RASPEVANOST I NEMOST PESNIKA OSKARA DAVIČA

»Našli smo u Daviču najvećeg pesnika lakoće izraza za koji je ovaj jezik uopšte znao; izgubili smo ga, pod udarcima one iste istorije koja ga je bila i donela. Našli smo u njemu najvećeg pesnika genija detinjstva, u njegovim basnoslovnim igrama s oblicima sveta za koje zna samo duh bezazlenosti ili duh vere; izgubili smo ga tamo gde se taj duh izgubio.«

R. KONSTANTINOVIC⁸

1. Rasprava koju čitalac drži u rukama nosi sva opšta obeležja *Bića i Jezika* kao celine: na »mikroplanu« osvedočava se ono što u ravni teorije fundira makroplan. Ona ne samo da celovito osvetljava pesničko delo Oskara Daviča, ova rasprava u isto vreme smešta to delo u istorijski kontekst srpske književnosti i kulture.

Pojavi ovog rada prethode, međutim, izvesne »predradnje«; on ima svoju predistoriju.

Klice buduće velike studije prisutne su, tako, u uvodu koji je Konstantinović napisao za knjigu izabranih Davičovih pesama objavljenju godine 1963: jedan krug korenskih odlika tematizovan je već tu.⁹ U *Pentagramu*, štampanom tri godine docnije, data je, takođe konačna forma jednom broju ključnih tema vezanih za Davičove stihove,¹⁰ dok su — u istom ovom spisu — razmatranja nekih drugih problema istakla, samo na posredan način, liniju izvesnih najopštijih Konstantinovićevo interesovanja, koja će, pak, naći svog odjeka i u osnovnom ogledu o pesniku *Višnje za zidom*.¹¹ I ovde, naime, u ovom ogledu koji poeziju Davičovu proučava počev od njgove prve zbirke (*Pesme*, 1938) do *Trga EM* (1968), suštinski su na delu izlaganja o faustovskoj neutoljivoj gladi za promenom, za svetom sagledanim u njegovom sveopštem dinamizmu; o geniju detinjstva kao geniju apsolutne igre, ali i kao duhu akcije, pobune, sukoba; o magiji i moći igre kao načela stvaranja i, otud, sposobnosti za kreaciju, menjanje i preobražavanje sveta; o smislu istorije i skonskim težnjama umetnosti za slobodom od istorije, o pesništvu kao vrhunskoj čežnji umetnika da otvorenost stvarnosti zatvori u stihove, itd.

Sve to, naravno, nipošto ne znači da je ogled *Vera Oskara Daviča* (1971) tek »razvijanje« analiza i sudova naznačenih u ranijim tekstovima, ili znači tim manje što su u prvom od njih »skicirani« najdublji, najsunovratniji egzistencijalno-esencijalni i pesnički porivi Davičovog stvaralaštva; u drugom, pak, razmatran je motiv Kairosa kao simbola najbitnijeg duhovnog stava pesnika Daviča: poput mitskog trkača, i on vidi sebe osuđenog da, u svome letu za »netom prošlim trenutkom«, neprestano ostaje bez sebe.¹² Rasprava o Daviču je, dakle, mnogo više od toga: ona stremi razumevanju, objavljenju i vrednovanju Davičovog pesništva u integralnom značenju tih pojmova.

2. Koliko odlučni i burni, evolutivni zaokreti u Davičovoj lirici bili su toliko logična posledica pesnikovog sve odsudnijeg prodiranja u jezik i u nove tematske domene — u jezik koji bi da artikuliše pesmom dotle nezahvaćene duševne i svetskoistorijske saržaje, i u domene čije otkrivanje širi i produbljuje horizonte u kojima se zbiva stvarnost stihova i njegova odgovornost u vremenu.

Konstantinović u Davičovom razvoju razlikuje tri uporišne tačke. Svaka od ovih »tačaka« obeležava prelom, svaka označuje kraj jedne faze u stvaranju.

Prvu fazu, tako, imenuju *Pesme* iz 1938. godine, druga ostvaruje svoju punoću knjigom *Covekov čovek* (1953), a liniju treće iscertava četvorokružje *Flore* (1955), *Kairosa* (1959), *Tronâ* (1959) i zbirke *Snimci* (1963). Od stihova »zanosno-poletnog, opijajućeg

mladičstva¹³ u kojima — pored drugog — socijalno i revolucionarno nadahnuće prvi put u srpskoj poeziji sebe pronalaze u humoru i smehu,¹⁴ preko *Čovekovog čoveka* kao sugestivnog obračuna sa staljinizmom (ali i pesnikovog samo-obračuna),¹⁵ do pesama ispunjenih »snimcima« *pejzaža krvi*, najunutrašnjijih duševnih stanja kao stanja života u elementarnom njegovom ispoljavanju — prešao je Davičo put stvaraoča od najglasnije raspevanosti do najtiše nemosti, do nekakvog »riblje bezglasnog sveta«,¹⁶ od strofa najveće metaforičkoasocijativne gustine i neverovatnog jezičkog obilja do pesama u kojima mu se »izvesnost reči« otela i u kojima više »nema raspevanosti, pa čak ni pevanja«.¹⁷

Ali preobražaji u ravni jezika i forme, melodije i ritma, mogući su jedino ako se odvijaju uporedo s promenama na planu značenja i poruke: »Sudbina pesme se (...) ne završava na ravni (recimo, J. P.) sintaksičkoj, već počinje tek ispod te ravni, u (...) organskom tkivu produbljenih reči.«¹⁸

A — U ovoj drugoj perspektivi, Konstantinoviću se Davičovo pesništvo ukazuje kao jedan umetnički snažno oblikovan san o totalnosti svega, o jedinstvu sveta. I sama pesma ovde je čin te totalizacije. Ali, hteti Sve znači ne hteti vreme.¹⁹ Tu leži odgonetka Davičovog zahteva za simultanošću. S druge strane, metaforičku simultanost svoje poezije on ne vezuje za sadašnjost; »ono što za njega jeste još nije (ili samo potencijalno jeste)«. ²⁰ Anti-individualizam, koji se pojavio kao jemstvo sna o jedinstvu, o totalnosti sveta, prerastao je, tako, u žestok *anti-svojinjski odnos* prema savremenosti i istoriji. Subjekt Davičove pesme neće nikakvu svojinu kao što neće smrt, a »svojina je posvećivanje u smrt, jer je posvećivanje u svet činjenica, u svet konačnog oblika i konačnog identiteta. Imati nešto (...) znači biti iman od toga što se, zbog toga, samo prividno ima«. ²¹ Davičov anti-svojinjski stav, kao stav i kao metafora aktivnog duha, duha u akciji, jeste zato stav sukoba, rušenja, negacije postojećeg kao činjeničnog, kao onog što obitava van svakog jedinstva o kojem on sanja i kojem se, u pesmi, sav predaje.

Sa o totalnosti sveta, kaže Konstantinović, može sanjati samo još stvaralac iz koga peva duh genija detinjstva, duh bezazlečnosti, i otuda, pobune,²² duh zauvek prozet »žudnjom za većnim i večno-razigranim, apsolutno slobodnim životom«. ²³ Taj duh, međutim, »otkriva se, kroz Daviča, kao religijski duh«. ²⁴ Ali nije reč o nekoj religioznosti ideološkog tipa, radi se o pesničkoj apsolutizovanom verovanju u *čudo* preobražaja sveta na njegovom putu ka konačnom jedinstvu.²⁵ Komunistam Oskara Daviča je, po tome, u prvoj etapi njegovog stvaranja, *vernički komunistam* ili *komunistam čoveka vere*.

B — Preokret nastupa s *Čovekovim čovekom*. U Daviču-verniku otvorila se »dihotomija između vere i istine«. ²⁶ Biće pesme koje se dotle ispoljavalo kao biće same totalizacije sveta — postaje sada poprište drame. Apriorni oblici, ili oblici apriornog smisla, u čijem znaku se do nastanka *Čovekovog čoveka* odvijalo Davičovo pesništvo, ovde se potpuno rastvaraju. Gubi se lakoća s kojom je pesnik, u doba svog religijskog komunistama, premošćivao ponore u sebi, i ponore između sebe i sveta — raskrivaju se vrata za »veliko doba napora«. Lirski dinamizam Davičove pesme ne zasniva se više na suprotnostima svesnog i van-svesnog (racionalnog i iracionalnog), on se sada »uopštava ka sukobu između sintetički lirskog i analitički diskurzivnog«. ²⁷ Ovaj je sukob sasvim pounutrašnjen. Tu je lirsko napadnuto diskurzivnim, apriorna vera svešču, diskurzivno »ugroženom verom u odbranu«. ²⁸

RECKLESSNESS.

! face p. 26.

lakomislenost

B — Najzad, zbirka *Flora* utemeljuje treći zaokret. U utajivoj svojoj žedi za jedinstvom bića i sveta kao nečim svevremenskim i vanvremenskim, pesnik uobličava jedu svet »biološkog bilja na dnu nas samih, bilja slepog za vreme i zato vidovitog za naše jedinstvo koga nema ne samo u istoriji, nego ni u vremenu«. ²⁹ To je svet koji odbija svako znanje o makrokosmosu kao kosmosu povesti, ali koji je prinuđen, kako bi se izrazio, da »pozajmljuje« jezik makrosveta, i da se »poziva« na činjenice iz njega preuzete. To uzrokuje čitav niz slabosti u Davičovim pesmama ove tematske orijentacije: oblici i jezik koji stvaraju mikrosvet *Flore*, *Kairoa*, *Tropa* i *Snimaka* — »protivreče sebi: oni pripadaju svetu iz kojeg su otrgnuti samo prividno, jer su u službi ovom mikrosvetu: u pokušaju da se taj mikrosvet izrazi, one se poništavaju u svome osnovnom biću i poreklu«. ³⁰ Unutrašnji duševni pejzaži, koji inače iskazuju središnje pesničko nastojanje Oskara Daviča s kraja pedesetih i tokom šezdesetih godina, javljaju se na taj način kao rezultat jednog sve dubljeg utapanja u *nemost*. Ova pak »nemost« učinila je sa svoje strane da duh Davičov zaboravi lakoću s kojom je nekad izgovarao reči »sloboda« i »ljubav«; umesto njih on sada zna za tugu« i »srdžbu«. ³¹

3. Očigledno, ovakva struktura Konstantinovićevo izlaganja ne razdvaja analizu od tumačenja, tumačenje od vrednovanja. Praktikujući takvu kritiku, videći istoriju, teoriju, filosofiju i psihologiju književnosti u njihovom jedinstvu, Radomir Konstantinović otvorio se jednom po svemu *nad-ličnom*, interesima i prohtevima današnjice (njemim literarnim i vanliterarnim ideologijama), *otetom* i, upravo zato, *bitno-vrednujućem* razumevanju egzistencijalnih koliko i umetničkih suština pesništva. Njegov rad o Daviču je, zbog toga, ne samo izazov, nego i lekcija našim kritičarima, istoričarima i teoretičarima literature: i kada ispituje stilove i kada određuje mesto Davičova pesništva u vrednosnom poretku srpske književnosti i kulture, Konstantinović svoju reč analitičara i mislioca brižljivo zaštićuje od svega što je samo dečno i samo praktično (koristonosno). Ne manipulišu tvorcem *Bića* i *Jezika* ni predrasude prošlosti ni umišljaji sadašnjosti. On je svoj.

Sve u svemu, u literaturi o pesniku »Hane«, onoj koju obeležava volja za sintezom, nema premca tekstu Radomira Konstantinovića.

Evo, dakle, rasprave koju odsad nijedno ozbiljno bavljeno pesničkim opusom Oskara Daviča neće moći da zaobiđe.

Napomene:

1 Martin Hajdeger, *Uvod u metafiziku*, »Vuk Karadžić«, Beograd, 1976, str. 131 (Prevez Vlastimir Đaković).

2 Konstantinović je dosad, zaključno znači s 1979. godinom, sve u časopisu *Treći program* (Beograd) i to počev od broja 7 (1970), objavio, na preko 4000 strana, 88 rasprava o srpskim pesnicima što su stvarali od početka do pedesetih godina našeg veka.

3 Izuzetak u tom smislu predstavljaju dva naša pesnika: Tin Ujević (*Pentagram*, poglavlje »U službi jezika — Rdava savest Tina Ujevića«, str. 76-83) i Oskar Daviča, (*Isto*, poglavlje »Produžiti bez sebe — O Kairoso Oskara Daviča«, str. 164-168).

4 »I gle kako nas omogućava ono što nas onemogućava«, intervju. Razgovor sa R. Konstantinovićem vodio Zoran Sekulić. — *Ideje* (Beograd), 11, 2, mart-april 1971, str. 15.

5 Navod prema: R. Konstantinović, *Pentagram*, str. 26.

6 »I gle kako nas omogućava ono što nas onemogućava«, str. 8.

7 Tako su Konstantinovićevo ogledi — na primer o pesništvu V. Petkovića-Disa, S. Pandurovića, Rakića, Crnjanskog, Vinavera, D. Aleksića, Lj. Micića, D. Matica, Marka Ristića, Daviča, Jovana Popovića... — istovremeno i temeljite rasprave o simbolizmu, panrasizmu, modernizmu, ekspresionizmu, dadaizmu, zenizmu, nadrealizmu, pokretu socijalne, literature... u srpskoj književnosti.

8 Radomir Konstantinović, *Vera Oskara Daviča*. Zbornik: *U potrazi — Radovi o književnom delu Oskara Daviča* (priredio: Stojan Đorđić), »Narodna knjiga«, Beograd, 1979, str. 244. — Kurziv R. Konstantinovića. Ogled je pre toga objavljen u časopisu *Treći program* (Beograd), III, 11, jesen 1971, str. 277-361.

9 Radomir Konstantinović, »Sunovrati Oskara Daviča«. Predgovor Davičovoj knjizi *Sunovrati*, »Matica srpska« — »Srpska književna zadruga«, Novi Sad — Beograd, 1963, str. 7-16.

10 V. odeljak »Produžiti bez sebe« (*Pentagram*, str. 164-168).

11 To se u prvom redu odnosi na delove *Pentagrama* izdvojene ovim međunaslovima: »Radanje Fausta«, »Grob genija detinjstva«, »Pobuna duha protiv duha«, »Mašina za ništavilo«, »Katastrofa je tamo gde je forma« i »Agonija stvarnosti je agonija istorije«.

12 V. *Pentagram* str. 165.

13 R. Konstantinović, *Vera Oskara Daviča*, str. 268.

14 U besedi izgovorenoj u Šapcu, na proslavi sedamdesetogodišnjice života Oskara Daviča, Konstantinović će ovu osobnost naročito istaći: »Niko pre njega u poeziji radničkog pokreta nije se smejao. Niko nije uspevao da bude detinjast.« — V. »Čestitka pesniku borcu«, *Komunist*, XXXVII, 1142, 26. januar 1979, str. 6.

15 *Vera Oskara Daviča*, str. 237.

16 *Isto*, str. 268.

17 *Isto*.

18 *Isto*, str. 207. (Moj kurziv).

19 *Isto*, str. 202.

20 *Isto*. (Kurziv R. Konstantinovića).

21 *Isto*, str. 196.

22 »Samo je genije detinjstva genije pobune. Gde njega nema, odsustvuje i pobuna, ili je ona prividna.« — *Isto*, str. 215.

23 *Isto* str. 198. — Konstantinović odmah iza toga dodaje: »Nema u srpskoj poeziji pesnika kroz koga je ovaj genije tako razigrano i nezazorno progovorio kao kroz Daviča. To je genije koji preobražava oblike i bića sveta po svojoj volji, genije metaforičarskog alhemijarstva...«

24 *Isto*, str. 215.

25 »Vera je ta — piše Konstantinović — koja mu daje snagu za sukobe sa datim, za metaforičko-asocijativni dinamizam, iz metafora u metafora kao iz kruga u krug ka sve višem obliku i stepenu jedinstva.« — *Isto*, str. 231. (Kurziv R. Konstantinovića).

26 *Isto*, str. 238.

27 *Isto* str. 243.

28 *Isto*.

29 *Isto*, str. 254.

30 *Isto*, str. 266.

31 *Isto*, str. 267.